

Майкут Х. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ПОМИЛКИ

PROBLEMS OF LEGAL ASSESSMENT OF MEDICAL ERROR

Статтю присвячено питанням правової кваліфікації медичної помилки, а також з'ясуванню її місця в системі цивільно-правового регулювання. З метою усунення неоднозначності в трактуванні поняття «медична помилка» наголошується на необхідності законодавчого визначення досліджуваної категорії.

Ключові слова: медична допомога, медична послуга, медичний працівник, медична (лікарська) помилка, цивільно-правова відповідальність, вина.

Стаття посвящена вопросам правовой квалификации медицинской ошибки, а также выяснению ее места в системе гражданского-правового регулирования. С целью устранения неоднозначности в трактовке понятия «медицинская ошибка» подчеркивается необходимость законодательного определения исследуемой категории.

Ключевые слова: медицинская помощь, медицинская услуга, медицинский работник, медицинская (врачебная) ошибка, гражданско-правовая ответственность, вина.

The article covers the issues of legal assessment of medical error, as well as clarification of its place in the system of civil law regulation. In order to eliminate the ambiguity in the interpretation of the concept of «medical error», the need for a legal definition of the category under study is emphasized.

Key words: medical care, medical service, medical professional, medical (medicinal) error, civil liability, fault.

Постановка проблеми. Здоров'я людини разом з її життям, честю, гідністю та іншими особистими немайновими благами визнається однією з головних соціальних цінностей і переваг сучасного цивілізованого суспільства. Однією з найважливіших складових життєдіяльності суспільства є медична діяльність.

Розвиток медичної науки, становлення демократичних інститутів сприяє підвищенню вимог до діяльності медичних працівників. Якість медичної допомоги та медичних послуг відіграє важливу роль під час здійснення медичної діяльності. Водночас підсумок надання медичної допомоги та медичних послуг виявляється не завжди очікуваним, і причин тому безліч – від сьогоднішнього об'єктивного рівня розвитку медичних знань та технічного забезпечення до елементарної неуважності або некваліфікованості медичного персоналу [1, с. 235].

З огляду на це, як слушно зазначається серед науковців та практиків, сьогодні гостро стоїть потреба у вирішенні питань якості медичної допомоги та медичних послуг, а також дефектів (недоліків) їх надання, одним із варіантів яких є медичні помилки, які можна вважати найбільш суперечливим та проблемним явищем правового осмислення медичної практики.

Ступінь розробленості проблеми. Проблема медичних помилок була і на сучасному етапі залишається предметом численних наукових досліджень як представників медичної науки (І.В. Давидовський, І.Ф. Огарков, М.І. Пирогов та ін.), так і юриспруденції (С.В. Антонов, С.Б. Булеца, А.А. Герц, С.В. Михайлов, А.М. Савицька, С.Г. Стеценко та ін.). Значна увага до досліджуваної проблеми

пов'язується, насамперед, із відсутністю нормативного визначення поняття медичної помилки. А це дає підставу окремим науковцям вважати медичну помилку не правовою, а медичною категорією, а також спонукає до різного трактування та розуміння досліджуваного явища медичними працівниками та представниками правової науки, різного його застосування на практиці.

Виклад основного матеріалу. Термін «лікарська помилка» вперше застосував видатний хірург М.І. Пирогов, який ще на початку XIX сторіччя звернув увагу на велике значення аналізу помилок медичних працівників, виклав своє бачення сутності цієї проблеми, а також запропонував класифікувати помилки з урахуванням етапів чи особливостей медичного процесу [2, с. 66].

Варто зазначити, що в сучасній науковій літературі терміни «лікарська помилка» і «медична помилка» використовуються переважно як рівнозначні. Поняття «лікарська помилка» етимологічно включає в себе лише таку категорію медичних працівників, як лікарі. Однак негативні наслідки для здоров'я пацієнта можуть бути результатом дій іншого медичного працівника. З огляду на це, доцільним видається використання терміну «медична помилка».

У процесі аналізу лікарських помилок, як справедливо зазначає С.Б. Булеца, необхідно враховувати три важливі складові її аспекту: теоретичний, юридичний і практичний. Теоретичний аспект дозволяє встановити значення лікарських помилок у медичній діяльності, а також вказати основні шляхи зниження їх числа; юридичний – передбачає правове визначення поняття «лікарська помилка», а також її місце в системі цивільно-правового регулювання. Прак-

тичний аналіз вказує на роль розглядуваного явища у повсякденній діяльності лікаря [3, с. 352].

У медичному середовищі, досліджаючи природу медичної помилки, наголошують, що підставою такої помилки є недосконалість сучасного стану медичної науки та її методів дослідження, недостатня кваліфікація та досвід медичного працівника, нездатність використовувати наявні знання. При цьому вважається, що медичний працівник завжди «сумлінно» виконує свої професійні обов'язки, не порушуючи правил, встановлених законами і звичаями в медицині. Так, відомий патологоанатом І.В. Давидовський ще у 1928 р. зазначав, що лікарська помилка – це добросовісна омана лікаря, що виключає карну відповідальність [4, с. 294]. Хоча при цьому лікарі самі зауважують, що інколи важко встановити, де закінчується «медична помилка» і починається «медичний делікт» або навіть «медичний злочин».

Конфлікти, які останнім часом все частіше виникають з приводу якості надання медичних послуг, дають можливість стверджувати, що пацієнти стають заручниками стереотипу про об'єктивну немінучість лікарської помилки: медичні працівники, намагаючись уникнути моральної і юридичної відповідальності за шкоду, спричинену здоров'ю пацієнта, позиціонують свою помилку як закономірне явище [5, с. 92]. У цьому разі буде доречною фраза В.В. Вересаєва: «Лікування пов'язане з ризиком, навіть у видатних лікарів зустрічаються професійні помилки» [6, с. 297].

Виваженішими у загальному виправданні своїх колег є судові медики, які вважають, що медичні помилки – це не індульгенція безпорадним ескулапам, а явище близьке до поняття «нешчасний випадок», під яким необхідно розуміти несприятливі та несподіване закінчення лікування, пов'язане з випадковими обставинами, які лікар не міг передбачити та яким не міг запобігти [7, с. 94]. Як відзначає В.І. Акопов, ніякі знання і досвід не в змозі гарантувати безпомилковість дій лікаря, оскільки унікальність і численні поєднання тих або інших ознак різних хвороб такі різноманітні, що передбачити це важко при найдобросовіснішому ставленні [3, с. 177].

Немає одної точки зору на кваліфікацію медичної помилки і в юридичній літературі. Так, на думку А.А. Герц, медичну помилку слід розглядати як дію чи бездіяльність медичного працівника, які привели до негативних для здоров'я чи життя пацієнта наслідків, а саме помилки, яких припускаються медичні працівники, що необґрунтовано відступають від встановлених медичних стандартів, діють необережно, самовпевнено чи допускають необґрунтований ризик за недостатності досвіду чи знань. Такі помилки, як зазначає авторка, можливі, наприклад, під час неуважного обстеження, через неадекватну оцінку клінічних та лабораторних даних, неврахування чи переоцінку результатів консультацій інших спеціалістів, а також через недбале виконання операцій та інших лікувально-профілактичних заходів, догляд та спостереження за пацієнтом, загальну

незадовільну організацію різних етапів медичних послуг у медичному закладі, зокрема під час ведення документації, порушення деонтологічних та інших вимог щодо інформування пацієнта про стан здоров'я [6, с. 292].

Натомість С.В. Михайлів стверджує, що медична помилка – це результат дій або бездіяльності виконавця медичних послуг, що не порушують правил, встановлених законами та звичаями в медицині, та не пов'язані з несумлінним і недбалим відношенням до виконуваної медичної діяльності, які однак прямо чи опосередковано спричинили заподіяння шкоди або смерті пацієнта внаслідок сумлінної омані, що сформувалась через об'єктивні, незалежні від виконавця медичних послуг причини, які неможливо було передбачати [8, с. 10].

Схожі погляди на правову природу медичної помилки відстежуються у наукових дослідженнях інших правників. Так, С.В. Антонов визначає зміст медичної помилки як правомірні та обґрунтовані дії чи бездіяльність особи, яка надає медичні послуги, несприятливий наслідок яких пов'язаний із недосконалістю та обмеженістю методів і засобів сучасної медичної науки, важкими чи об'єктивним умовами медичного втручання, атиповою будовою тіла чи функціонування окремих органів, нестандартними реакціями організму пацієнта на застосування медичних препаратів чи процедур та виникає незалежно від уважності та професійності медичного працівника, за відсутності в діях (бездіяльності) медичного працівника умислу чи інших ознак складу цивільного правопорушення [9, с. 11–12].

Дещо інший підхід до розуміння лікарських помилок пропонує О.О. Прасов, який розглядає лікарські помилки у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні – це як винні, так і невинні діяння, а у вузькому – лише невинні діяння медичних працівників [10, с. 94].

Як бачимо, юристи поняття «медична помилка» застосовують в усіх випадках настання несприятливих наслідків для пацієнта незалежно від того, зумовлені вони реальними недоліками надання медичної допомоги чи медичної послуги або виникли випадково.

Незважаючи на різноманітність підходів до кваліфікації медичної помилки, не викликає заперечення той факт, що кожен випадок помилкових дій медичного персоналу не повинен залишитися без належного реагування з тим, щоб пацієнти відчували впевненість у наданні якісної медичної допомоги та медичних послуг.

Доволі часто в науковій літературі можливість притягнення до відповідальності за медичну помилку залежить від причин (чинників), які зумовили її виникнення.

Так, до об'єктивних причин виникнення медичних помилок представники медичної науки, а також правознавці відносять такі, як: недосконалість медичної науки в лікуванні певних видів захворювань; труднощі в діагностиці окремих захворювань; несприятливі умови або обставини здійснення

медичного втручання; атипова реакція організму пацієнта на проведене медичне втручання; вірогідність атипового перебігу хвороби, що зумовлено особливостями організму пацієнта; пізнє звернення хворого до лікаря, інші об'єктивні (зовнішні) чинники, які не залежать від медичного працівника і не є результатом халатного, безвідповідального ставлення його до своїх обов'язків. Помилки, які викликані об'єктивними причинами, хоч і зумовлюють заподіяння шкоди здоров'ю пацієнта, однак є правомірними діями, що, як стверджують науковці, виключає можливість притягнення медичного працівника до юридичної, зокрема цивільно-правової відповідальності. Такі медичні помилки у правовій доктрині іменуються «припустимими (безвинними)» [11, с. 1129], «істинними» медичними помилками [8, с. 9] або ж зараховуються до категорії нещасних випадків [12, с. 73].

У цьому аспекті доречними видаються міркування С.Г. Стеценка про те, що негативні результати надання медичної допомоги, які спричинені недосконалістю медицини, відсутністю необхідних лікарських засобів і медичного обладнання тощо повинні розглядатися з позицій відповідальності лікувально-профілактичних закладів та їх керівників. Це своєю чергою, враховуючи цивільно-правовий аспект відповідальності за неналежне надання медичної допомоги, не повинно надавати права на регресний позов [13, с. 572].

Помилок, зумовлених об'єктивними причинами, припускаються медичні працівники внаслідок низького рівня професійної підготовки та недостатнього досвіду його роботи; неуважного, неповного, «фрагментарного» обстеження пацієнта; неадекватної оцінки клінічних та лабораторних даних; неврахування чи переоцінки результатів консультацій інших спеціалістів; відмови від поради колеги чи консиліуму тощо. Зважаючи на аналіз таких медичних помилок, можна дійти висновку, що ці помилки знаходять своє вираження у несумінних діях чи бездіяльності медичних працівників та містять вину і, як зазначає С.В. Антонов, у такому разі кваліфікацію поняття «медична помилка» слід проводити в контексті можливості застосування юридичної, а точніше – цивільно-правової відповідальності [7, с. 93]. Тут також йдеться про цивільно-правову відповідальність лікувальних установ, але вже з можливістю регресного позову до певного лікаря [13, с. 572].

Оскільки в сукупності можуть існувати як об'єктивні, так і об'єктивні чинники, тому іноді встановити дійсну причину настання медичної помилки дуже складно. З метою визначення наявності або відсутності об'єктивних чи об'єктивних обставин необхідним є проведення експертизи несприятливих результатів медичного втручання. Висновок судово-медичної експертизи є головним, а іноді й єдиним доказом у «лікарських справах», у якому містяться медичні ознаки наявності або відсутності складу цивільного правопорушення, елементами якого, як відомо, є: наявність заподіяної

шкоди; протиправність діяння; причинно-наслідковий зв'язок між заподіяною шкодою та протиправним діянням; вина особи, що заподіяла шкоду.

Отже, з юридичної точки зору серед медичних помилок виокремлюють протиправні винні діяння медичних працівників, які, на думку М.М. Малеїної, з урахуванням суб'єктивних причин кваліфікуються як правопорушення, і випадки заподіяння шкоди пацієнтів за відсутності вини. [14, с. 286].

Беручи до уваги положення Цивільного кодексу України, медичний працівник несе цивільну відповідальність не за медичні помилки, а саме за шкоду, заподіяну пацієнтів внаслідок медичної помилки. Як справедливо стверджувала А.М. Савицька, медична помилка сама по собі не може служити ні підставою відповідальності, ні обставиною, що її виключає. Помилки можуть бути викликані різними чинниками і, зокрема, містити вину. Тільки наявність вини особи, яка припустилася лікарської помилки, є підставою для притягнення її до цивільно-правової відповідальності [7, с. 95].

Водночас заслуговує на увагу положення п. 2 ч. 2 ст. 1167 Цивільного кодексу України, відповідно до якого моральна шкода відшкодовується незалежно від вини фізичної або юридичної особи, яка її завдала, якщо шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дій джерела підвищеної небезпеки [15]. Дійсно, у медицині отримали широке використання методи лікування, які з погляду цивільного права можуть бути визнані джерелом підвищеної небезпеки (рентгенівське випромінювання, промені лазера, отруйні, наркотичні, сильнодіючі лікарські препарати, вогненебезпечні лікарські засоби, нові медичні технології тощо – О.Л.), оскільки здатні заподіяти деколи більше шкоди, ніж сама хвороба. Однак можливість такого тлумачення ставить перед законодавцем питання про встановлення переліку методів лікування, що може бути віднесений до джерел підвищеної небезпеки задля виключення занадто широкого розуміння цієї категорії.

Як бачимо, представники як медичної професії, так і юриспруденції трактують поняття медичної помилки крізь призму наявності чи відсутності вини у діях (бездіяльності) медичного працівника, який припустився помилки, що заподіяло шкоду здоров'ю пацієнта, і, як наслідок, можливість притягнення до цивільної відповідальності.

Враховуючи вищевикладене, спробуємо дати узагальнене визначення медичної помилки як зумовлену об'єктивними та / або об'єктивними причинами дію (бездіяльності) медичного працівника (медичної установи), що призвела до заподіяння шкоди здоров'ю пацієнта за відсутності ознак злочину.

Висновки. Сьогодні у медико-правовій науці існують декілька підходів щодо інтерпретації медичної помилки. Безсумнівно, така ситуація є неприпустимою. Неоднозначність у розумінні та трактуванні помилкових дій медичних працівників не сприяє кваліфікації, виявленню, а також поперед-

женню медичних помилок. А тому одним із першочергових завдань правового регулювання медичної діяльності є вироблення продуманого, єдиного підходу щодо юридичної кваліфікації медичних поми-

лок. А це своєю чергою стане запорукою надання якісної медичної допомоги та медичних послуг, гарантією захисту прав як пацієнтів, так і медичних працівників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коментар медичного законодавства України. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2011. – 360 с.
2. Джума К.А. Лікарська помилка в медичному та правовому аспектах / К.А. Джума, І.І. Шульжик // Український науково-медичний молодіжний журнал. – 2011. – № 1. – С. 66–68.
3. Булеца С.Б. Цивільні правовідносини, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03 / Булеца Сібілла Богданівна. – Одеса, 2016. – 437 с.
4. Герц А.А. Договірні зобов'язання у сфері надання медичних послуг : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03 / Герц Алла Анатоліївна. – Львів, 2016. – 421 с.
5. Оніщенко О.В. Медична помилка: правовий аспект / О.В. Оніщенко // Юридичний вісник. – 2013. – № 2(27). – С. 92–96.
6. Герц А. «Медична помилка» як юридична категорія / А. Герц // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Випуск 61. – С. 296–300.
7. Антонов С.В. Медична помилка: юридичний аспект / С.В. Антонов // Управління закладом охорони здоров'я. – 2007. – № 8. – С. 92–95.
8. Михайлов С.В. Цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичних послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.В. Михайлов ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 17 с.
9. Антонов С.В. Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоровю при наданні платних медичних послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.В. Антонов ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2006. – 20 с.
10. Прасов О.О. Право на медичну допомогу та його здійснення : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Прасов Олександр Олександрович. – Х., 2007. – 196 с.
11. Договірне право України. Особлива частина : навч. посібник / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком Интер, 2009. – 1200 с.
12. Коробцова Н.В. Цивільно-правова відповідальність за медичні помилки / Н.В. Коробцова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Випуск 2. Том 1. – С. 71–74.
13. Стеценко С.Г. Медичне право України : підручник / С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 507 с.
14. Михайлов С.В. Кваліфікація «лікарської помилки» як правової категорії / С.В. Михайлов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///D:/Downloads/VKhnuvs_2008_43_47%20(1).pdf.
15. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page6>.